ئەمریکا و ئەنفال

نووسینی: سەمانسا پاوەر
وەرگێڕانی لە ئینگلیزیەوە: بەختیار کەریم

بەشی یەکەم

"ئەو، ئەوەی لە خودا یاخی دەبێت لەگەڵ هاوەڵەکانیدا، لەلایەن خوداوە توندترین سزا دەدرێن. ئێمە پێمان وتن: ئەمە بچێژن. تیژیی ئاگر چاوەڕێی کافرانە."
موحەمەد، لە سورەتی ئەنفالدا (سورەتی هەشتەمی کتێبی قورئان)

"سەربازە عێراقییەکان هەموو شتێکی دیاریان تالان یان وێران کرد. لە هەشت شالاوی یەک لە داوی یەک و بەوریایی پلان بۆ دارێژراو و پێکەوەبەستراوی "ئەنفال"دا، ژیانی گووندنشینیی کوردیان ڕامالّی یان "سەدامیزە" کرد." سەمانسا پاوەر، لەم کتێبەدا

سەمانسا پاوەر کێیە؟

مامۆستای مافی مرۆڤ و سیاسەتی دەرەوەی ئەمریکایە لە خوێندنگەی جۆن کینەدی بۆ خوێندنی حکومەت لە زانکۆی هارڤەرد. هەر لەو زانکۆیە (سێنتەری کار بۆ مافی مرۆڤ)ی دامەزراند. لەنێوان 1993 و 1996 دا هەواڵنێر بووە لە یۆگسلاڤیای جاران بۆ هەریەک لە ڕۆژنامە و گۆڤارەکانی بۆستن گلۆب، ئیکۆنۆمیست، و نیو ڕیپەبلیک. پاوەر لەدایکبووی 1970یە و لە تەمەنی نۆساڵیدا لەگەڵ خێزانەکەی لە ئیرلەنداوە بەرەو وڵاتە یەکگرتووەکان کۆچیان کردووە. دەرچووی زانکۆی یەیل و بەشی یاسای زانکۆی هارڤەردە. ئێستا لە وینسرۆپ لە ماسەچیوتێس دەژی.

پێشەکیی وەرگێڕ

زۆرن ئەوانەی دەپرسن کە چۆن ئەنفال بناسێنین؟ بێگومان ئەم پرسیارە چەندە زادەی دڵسۆزییە، دە هێندەش ئاماژەیە بۆ سافیلکەیی و نائاگاهیی ئەو کەسە، لەسەر ئەو بابەتانەی کە دەربارەی ئەنفال لە نێوەندی لێکۆڵینەوە یاسایی و نێودەوڵەتییەکاندا نووسراون. ئەمڕۆ کەس نییە بتوانێت بڵێت ئەنفال جینۆساید نییە، بێگومان جگە لەوانەی کە بەشێوەیەک لە شێوەکان بەشداربوون لە ئەنفالدا، چونکە هیچ دەسەڵاتێک ئەوەندەی دەسەڵاتی بەعس، خولیای دۆکیومێنتکردن و ئەرشیفکردنی تاوان و چالاکییەکانی خۆیی نەبووە. ئەمەش جگە لەوەی بەڵگەی پتەومان لەسەر ئەنفال و بکەرەکانی پێدەدات، هاوکات دەروازەیەکی فراوانی بەڕووی ئەوانەدا کردۆتەوە کە دەخوازن خۆیان کەمێک ماندوو بکەن و لێکۆڵینەوە لەسەر ئەو جینۆسایدە بکەن. ژمارەی ئەوانەش کەم نین کە لێکۆڵینەوەی جیاجیایان لەسەر ئەنفال کردووە، ئەم وەرگێڕانەش ناساندی یەکێکە لەو کارە دەگمەنانەی لەسەر ئەنفال لە زانکۆکانی جیهاندا ئەنجامدراون. تکامان وایە خوێنەر واتێنەگات کە مەبەستمان پشتگوێخستنی ئەنفال بێت وەک دۆزێکی جینۆسایدی، تەواو بەپێچەوانەوە، ئەوەی مەبەستمانە، هەڵەوگیرنەبوونە بە دەست خولیای ناساندنی شتێکەوە کە زۆر باش ناسراوە، واتا ئەنفال زۆر لەوە ناسراوترە کە پێویستمان بێت بە جیهانی بناسێنین. کەواتە پێویستە چی بکەین؟

بێگومان زۆرن ئەو دەوڵەت و لایەنانەی وەک ئەرکێکی مۆراڵی پێوستە ناچاربکرێن کە ئەنفال وەک جینۆسایدێکی کەموێنەی سەدەی بیستەم بناسێنن، ئەو دەوڵەتانەی کە ناڕاستەوخۆ بەشداربوون، یان بێدەنگ بوون لە کاتی بەڕێوەچوونی کوشتارەکانی کوردا، شایانی هەم شەرمەزارکردن و هەمیش ناچارکردنن بە دانانان بە ئەنفالدا وەک جینۆساید. شەرمەزارکردن، تا ئێمەش بتوانین بەشداربین لە بەرگرتن و ناچارکردنی زلهێزەکاندا بۆ بەرگرتن بەو جینۆسایدانەی کە لە داهاتوودا ڕووبەڕووی مرۆڤایەتی دەبنەوە. ئەمەش کارێکە تەنها لە ڕێگای ناسین و ئاشنابوونێکی قووڵەوە دەکرێت، بەو جینۆسایدانەی لە مێژووی نویدا ڕوویانداوە و فێربوون لە پاشماوەی قوربانییەکانی ئەو جینۆسایدانە و گەلەکانیان کە چۆن ببینە هێزێک لەو هێزە دەنگدلێرانەی کە بەردەوام لە ڕیزی پێشەوەی نا بێژییدان بەرامبەر تاوانی جینۆساید. هاوکات پێویستە ئەو دەوڵەتە گرنگانەی کە بەشێوەیەک لە شێوەکان لە ئەنفالدا بەشداربوون، ناچاربکرێن کە دان بەو تاوانەدا بنێن، باشترین ڕێگاش بۆ کردنی ئەم کارە، بریتیە لە شەرمەزارکردنی ئەو دەوڵەتانە، کە لێرەدا تەنها ناوی چەند دانەیەکی گرنگییان ڕیزدەکەین: ئەمریکا، بریتانیا، فەرەنسا، ئەڵمانیا، میسر، تورکیا و چەندینی دیکەش.

گرنگە کە خۆشخەیاڵ نەبین بەوەی کە ئەمە کاری چەند کەسێکی ناوبانگخواز و کورتبینە، یان کاری ئەو کەسانەیە کە بە بەیاننامە دەرکردن جیهان دەگۆڕن. ئەم ئەرکە تەنها ئەوکاتە سەرکەوتوو دەبێت، کە سیستیماتیکانە و بە هاوئاهەنگی کاری نەپساوەی بۆ بکرێت، ئەمە ئەرکی کەسانێکە کە لەخۆبووردوانە، ساڵ بخەنە سەر دەیە بۆ کارکردن لەگەڵ ئەو هێزانەی کە ساڵانێکە هەمان کاردەکەن. بۆ ئەمەش پێوستە لەسەر ئاستی پەروەردە و جەماوەریدا، ئەنفال بکەینە دۆزی "ژیانی ڕۆژانە"مان، واتا بیکەینە بەشێک لە هەموو ئەو کار و چالاکیانەی کە لە کۆمەڵگای کوردیدا بەڕێوەدەچن، نەک تەنها لە مانگی چواردا یادی بکەینەوە. ئەگەرچی لەسەرەوە گوتمان ئێمە پێویستمان بە ناساندنی ئەنفال نییە بە جیهان، لێرەدا بە جەختکردنەوە دەڵێین کە ئەوەی زۆر سەرەکیی و پێویستە ناساندی ئەنفالە بە خۆمان، یان بە دارشتنێکی دیکە، خۆئاشناکردنمانە بە ئەنفال. زیادەڕۆیی ناکەین ئەگەر بڵێین پێویستە ئەنفال بکەینە بەشێک لە بیرکردنەوەی سیاسی، کۆمەڵایەتی، ئابووری و ئەخلاقیمان. تەنانەت لە کاتێکدا کۆمپانیایەک دێتە وڵاتەکەمان پێویستە لێیبپێچینەوە کە تا چەند هاوکاری دەوڵەتی عێراقیان کردووە لە سەردەمی ئەنفالەکاندا.

ئەم وەرگێرانەی بەردەستدان، نووسینی ژنێکە کە بە واتای وشە مەزنە و شایانی ڕێزە. نووسینی ژنێکە کە ئەمریکای لە هەستارترین جێگەدا هەژاند، هەموو ئەو درۆیانەی والاکرد، کە ئەمریکامان وەک فریادڕەس و

دۆستی قوربانی بۆ نمایش دەکەن. سەمانسا پاوەر، نووسەری ئەم بابەتە، بە کتێبە پڕ فرۆش و پڕ خەڵاتەکەی (گرفتێک لە دۆزەخەوە: ئەمریکا و سەردەمی جینۆساید)، ویژدانی بیماری ئەمریکای لەجیاتی جارێک هەشت جار کولاندەوە. هەشت جینۆسایدی سەدەی بیستەم، کە سەمانسا بە سەدەی جینۆساید ناوی دەبات، یادی ئەمریکا و ئەمریکییەکان دەهێنێتەوە، کە لەسەر هەر یەکەیان بێدەنگیی و هیچ نەکردنیان هەڵبژارد.

ویڕای ئەو ناوازەییەی کتێبەکەی سامانسا، زمانی نووسین و دەربڕین لە ئاستێکی باڵادان، سەمانسا بە رستە کورت، قووڵ و زبرەکانی مێشکی خوێنەر دەرووشێنێت، تەنها لەبەرئەوەی مرۆڤە هەستی گوناهباریی لا دروست دەکات، لەبەرامبەر ئەو هەموو کوشتارەی سەدەی بیستەم، ئەو هەموو جینۆسایدەی کە خەیاڵ توانای پێشبینی کردنیانی نییە. ئەم بەشەی کتێبەکەی سەمانسا پاوەر تایبەتە بە جینۆسایدی کورد لەلایەن دەوڵەتی عێراقەوە، خوێنەر و کەسوکاری ئەنفالەکان لەو هەڵانە دەمانبەخشن کە لەوانەیە لەم دەقەدا هەبن، بەڵام وەک لایەنێکی پشتگوێخراوی ئەنفال بە پێویستمان زانی کە بیخەینە بەر دەستی خوێنەری کورد. لایەنێک، کە نە سیاسیەکانمان بوێریی دەکەن باسی بکەن و نە رۆشنبیرەکانمان، رۆشنبیریان هەیە بۆ باسکردنی، ئەو لایەنەش ئەنفال و ئەمریکایە. بێگومان بەشەکانی دیکەی کتێبەکەی سەمانسا گەنجینەیەکن بۆ ئەو نووسەرانەی کە دەخوازن لە جینۆساید بکۆڵنەوە و بۆ ئەو خوێنەرانەی دەخوازن بە جینۆسایدەکانی سەدەی بیستەم و سیاسەتی دەرەوەی ئەمریکا ئاشنابن. هەربۆیە هیوادرین سەرقاڵییەکانی ژیان و خوێندن، رێگەمان بدات کە بەشەکانی دیکەی وەربگێڕین.

لە کۆتاییدا، جێگای ئاماژەیە کە ناونیشانی ئەم بەشەی کتێبەکەی سەمانسا بریتییە لە: (عێراق: مافی مرۆڤ و بێباک بەکارهێنانی چەکی کیمایی). بەڵام ئێمە ئەم ناونیشانەی سەرەوەمان پێ باشتر بوو، چونکە بابەتەکە و کۆی کتێبەکە باس لە پەیوەندیی ئەمریکا و جینۆساید دەکەن.

بەختیار کەریم

2006/08/03
ئۆکسفۆرد / ئینگلترا

سەرەتا

له مارتی 1987دا، ساڵێک پاش واژۆکردنی جارنامەی جینۆساید لەلایەن سیناتی ئەمریکییەوە، سەرۆکی عێراقی سەدام حوسەین، ئامۆزاکەی خۆی، عەلی حەسەن مەجیدی وەک سکرتێری گشتیی نوسینگەی باکوور دەستنیشان کرد، که یەکێک بوو له پێنج زۆن له عێراق. دیکتاتۆری عێراقی دەسەڵاتی ڕەهای به مەجید بەخشی و ڕایگەیاند کە: "پێویسته بڕیارەکانی هاوڕێ مەجید یەکلاکەرەوەبن بۆ هەموو دەزگاکان، جا سەربازی، سیڤیل یان ئاسایشیی بن". سالاری نوێی نوسینگەی باکوور بڕیاریدا که ئەم دەسەڵاته ڕەهایانه بەکاربهێنێت، به وتەی خۆی بۆ ئەوەی "کێشەی کورد چارەسەر بکات و یاخیبووەکان سەرببڕێت."

هەر له دەستپێکی جەنگی عێراقەوە دژی ئێران له ساڵی 1980، سەدام تایبەت لەگەڵ "کێشەی کورد"دا سەرقاڵ و نیگەران بوو. کوردان زیاتر له چوار ملێۆنیان له هەژدە ملێۆنی دانیشتوانی عێراق پێکدەهێنا. ئەگەرچی هێزەکانی ئاسایشی سەدام دەیانتوانی کۆنترۆڵی ئەوانه بکەن که له شارەکان دەژیان، بەغداد زۆر گران دەیتوانی چاودێریی ئەو ناوچه گوندییانه بکات که کورد تێیدا نیشتەجێ بوون. چەکدارە کوردەکان چیاکانیان وەک پەناگه بەکاردەهێنا، بۆ بەرەنگاربوونەوەی هێزەکانی عێراق. تەنانەت هەندێک بوونه هاوپەیمانی ئێران. سەدام بڕیاریدا که باشترین ڕێگا بۆ لەناوبردنی یاخیبوونەکه بریتیه له لەناوبردنی ژیانی کوردیی.

مەجید فەرمانیدا که کوردەکان نشینگەکانی خۆیان چۆڵ بکەن، که بەدرێژایی چەندین سەدە تێیدا نیشتەجێ بوون، پاشان ڕاگوێزرێن بۆ ئۆردوگای زۆرەملێ، که لەوێ دەوڵەت دەیتوانی چاودێرییان بکات. هەر کوردێک لەو ناوچانه بمایەتەوە که به "زۆنی حەرامکراو"([1]) ناودەبران و ڕازی نەبووایه بچێت بۆ ئۆردوگا، به خیانەتکار ناوزەند دەکرا و دەبوایه بکوژرایه. پۆلیسی ئاسایی و تایبەتیی عێراق ماستەر-پلانەکەی مەجیدیان بەجێگەیاند، لەناوبردن، گازباران کردن و کوشتن به وردبینیەکی بیرۆکراتیانەوە. شاڵاوەکەی عێراق له ساڵی 1987دا دەستی پێکرد، له مانگەکانی دوو و نۆی 1988دا گەیشته چڵەپۆپه. شاڵاوەکه ناونرا شاڵاوی ئەنفال. که بەواتای "تالانیی" دێت. وشەی ئەنفالی عەرەبی له سورەتی هەشتەمی قورئانەوه هاتوه، که باس له تالان کردنی کاروانی کۆمەڵێک "کافر" دەکات، له ساڵی 624ی کۆچی، لەلایەن موحەمەدەوە. سورەتەکه دەڵێت: *"ئەو، ئەوەی له خودا یاخی دەبێت لەگەڵ هاوەڵەکانیدا، لەلایەن خوداوه تووندترین سزا دەدرێن. ئێمه پێمان وتن: ئەمه بچێژن. تیژیی ئاگر چاوەڕێی کافرانه."* سەدام ڕایگەیاند بوو که کوردی عێراق ڕووبەڕووی تیژیی ئاگری هێزەکانی عێراق دەبنەوە. لەسەر خواستی سەدام و لەژێر فەرمانی ئاشکرای مەجیددا، گووندی کوردی لەگەڵ هەموو ئەوانەی ناوی بوونه بابەتی "تالانیی" و ڕاوڕووتی ئۆپەراسیۆنی سوپای عێراق. سەربازه عێراقییەکان هەموو شتێکی دیاریان تالان یان وێران کرد. له هەشت شاڵاوی یەک له داوی یەک و بەوریایی پلان بۆ دارێژراو و پێکەوەبەستراوی ئەنفالدا، ژیانی گووندنشینیی کوردیان ڕاماڵی یان "سەدامیزه" کرد.

ئەگەرچی شاڵاوەکان وەک کرداری دژە-بەرەنگاریی پەردەپۆش کران، بەڵام بەهیچ شێوەیەک کورده چەکدارەکان تاکه ئامانج نەبوون. سەدام حوسەین شاڵاوەکەی ئاراستەی هەموو پیاو، ژن و منداڵێک دەکرد که نیشتەجێی ناوچه تازه حەرامکراوەکان بوون. ئەو پیاوه کوردانەی که دەستگیردەکران و دەکوژران له گەرمەی شەڕدا نەبوون، یان هەڕەشەیەکیان بۆ سەر هێزه سەربازییەکان دروست نەکردبوو. هەموویان خزێنرانه نێو پاسەوه بۆ جێگەی دووریان ناردن، لەوێش بەشێوەیەکی پلان بۆ دارێژراو دەسترێژیان لێدەکرا و کۆکوژی دەکران.

---

[1] له زۆربەی ئەو بابەتانەدا که لەسەر ئەنفال و ناوچه حەرامکراوەکان نووسراون، دەستەواژەی (ناوچه قەدەغەکراوەکان) بەکاردەهێنرێت، که بەبڕوای ئێمه هەڵەیه. چونکه دەستەواژه عەرەبییەکه (مناطق محرمة) درووست دەکاته ناوچه حەرامکراوەکان. هاوکات خودی ئەو بەکارهێنانه عەرەبییه، هاوشێوەی بەکارێهنانی وشەی ئەنفال، بۆ بەخشینی شەرعیەت و سیمایەکی ئیسلامییه به جینۆسایدی کوردان.

سەدام هەوڵی نەدەدا کە هەموو کوردێک لە عێراق لەناوبەرێت، وەک هیتلەر هەوڵیدا لە دژی جولەکەکان. هەروەها بڕیاری نەدا کە هەموو خوێندەوارەکان بکوژرێت، وەک پۆل پۆت کردی. لەڕاستییدا، کوردی شارەکانی عێراق هیچ زیاتر لە دانیشتوانی دیکەی عێراق ڕووبەڕوووی مەرگ نەدەکرانەوە. لەوانەیە لە سەرەتادا جینۆسایدی کورد خولیای سەرەکیی سەدام نەبووبێت. ئامانجی سەرەکیی سەدام لەناوبردنی یاخیبوونی کوردان بوو. بەڵام هەر لە سەرەتاوە ئاشکرا بوو، دواتریش ئاشکراتر بوو، کە ڕێگەی بەجێهێنانی ئەم ئامانجە لەناوبردنی دانیشتوانی گووندە کوردییەکان بوو. هاووڵاتی سیڤیلی کورد کۆدەکرانەوە و دەکوژران یان گازباران دەکران، نەک لەبەر هەر شتێک کە ئەوان وەک تاکەکەس کردبوویان، بەڵکو لەبەرئەوەی کوردبوون.

لەنێوان 1987-1988دا هێزەکانی سەدام حوسەین چەند هەزار گووند و قۆخی(2) کوردییان وێران کرد و نزیکەی سەد هەزار کوردیان کوشت، زۆربەی هەرە زۆریان بێ چەک بوون و زۆربەشیان منداڵ و ژن بوون. ئەگەرچی ڕاپۆرتی هەواڵگریی و ڕۆژنامەیی دەستبەجێ دەرکەوتن دەربارەی درندەیی عێراق لە دژی کورد، بەڵام بڕیاردەرانی وڵاتە یەکگرتوەکانی ئەمریکا و ڕۆژنامەنووسە خۆرئاواییەکان، وەک شتێک کە شایانی تێگەیشتنە مامەڵەیان لەگەڵ توندووتیژی عێراقیدا دەکرد، وەک هەوڵێک بۆ خامۆشکردنی یاخیبوونێک یان دەرئەنجامی پریشکی جەنگی عێراق-ئێران دەیانبینی. ئەمریکا کە بڕیاریدا بوو پشتگیریی عێراق بکات لەو جەنگەدا، بۆیە پەنای دەگرت لە سەرکۆنەکردنی عێراق و نکوڵی لە هەبوونی بەڵگەی بەکارهێنانی چەکی کیمیایی دەکرد لەلایەن عێراقەوە، بەڵکو ئەمریکا پێی لەسەر ئەوە دادەگرت کە دواجار سەدام حوسەین چاک دەبێت. بەر لە مانگی نۆی ساڵی 1988، ئەو کاتەی دەیان هەزار کورد هەڵهاتن بەرەو تورکیا، وڵاتە یەکگرتوەکان سەرکۆنەی ڕژێمی عیراقی نەکرد بۆ بەکارهێنانی چەکی ژەهراوی لە دژی دانیشتوانی وڵاتەکەی. تەنانەت ئەو کاتەش کە ئەمریکا سەرکۆنەی بەکارهێنانی چەکی ژەهراوی کرد، کوشتاری کوردانی وەک، کوشتاری پۆل پۆت دەیەیەک لەوەبەر و بەرلەویش لەساڵی 1915 وەک کوشتاری ئەرمەنەکان لەلایەن تورکەوە، وەک "کێشەیەکی ناوخۆیی" لەقەڵەمدا.

لەنێوان 1983-1988دا، وڵاتە یەکگرتوەکانی ئەمریکا ساڵانە زێدەتر لە پێنج سەد ملیۆن یەکەی کڕینی بەروبوومی کشتوکاڵی ئەمریکی دەبەخشی بەعێراق. پاش شاڵاوەکانی مانگی نۆی 1988، سێناتۆر (کلەیبۆرن پێڵ) یاسای سزاکانی (ئابلۆقە) بە کاپیتۆڵ هیڵ ناساند، کە دەبووە هۆی وەستانی ئەم یەکانە بۆ کڕینی دانەوێڵە، وەک سزایەک لەدژی سەدام حوسەین لەبەرامبەر کوشتنی هاووڵاتی بێچەک. پێل، لەژێر کاریگەری هاوکارەکەیدا (پیتەر گالبرێس)، جەغتی لەوە دەکردەوە کە تەنانەت هاوپەیمانێکی ئەمریکاش نابێت گازبارانی دانیشتوانی وڵاتەکی خۆیی بەسەردا تێپەڕبێت. بەڵام بەڕێوەبەرێتی بوش، لەجیاتی وەستاندنی ئەو یارمەتییانە و چەندینی دیکە، لەساڵی 1989دا یارمەتییەکانی بۆ عێراق دووقات زیادکرد، کە یارمەتییەکان گەیشتنە پتر لە یەک بلیۆن دۆلار. یاساکەی پێڵ بەناوی (یاسای بەرگرتن بە جینۆساید)، کە بڕیار بوو سەدام سزا بدات، لەچالنرا.

سەرباری تازە واژۆکردنی بۆ جاڕنامەی جینۆساید، کاتێک دەرفەتێک گەڵاڵەبوو بۆ ئەمریکا بۆ ئەوەی پەیامێکی توونڊ بنێرێت کە جینۆساید ڕێگەی پێنادرێت، کە پێویستە کوشتاری دانیشتوانی کورد بوەستێت، بەرژەوەندیی تایبەت، دەسکەوتی ئابووریی و گرنگیی جیۆپۆلیتیکی عێراق نیگەرانییە مرۆییەکانیان پەردەپۆش کرد. بەڕێوەبەرێتی ڕیگان قوماری لەسەر جینۆسایدی کورد کرد، کە کورد (دواتریش ئەمریکا) شانیان دایە بەر قورساییەکەی.

---

[2] وشەی "قۆخ" جگە لەوەی بەواتای جۆرە میوەیەک دێت، لە شێوەزاری سلێمانی بە واتای گووندی بچوک دێت کە ژمارەی ماڵەکانی لە چەند ماڵێک تێپەڕناکات، بگرە هەندێک جار تەنها یەک ماڵی لێیە، بۆیە لەم کاتەدا پێی دەگووترێت، قۆخی تاقەماڵە.

مافی کۆپیکردنی ئەم بەرهەمە بۆ ماڵپەڕی دەنگەکان و وەرگێڕ پارێزراوە. بۆ پەیوەندیی:

ماڵپەڕی دەنگەکان:
dangakan@yahoo.ca
goran@dengekan.com

وەرگێڕ:
bakhtyarkarim@hotmail.com